

1-МАВЗУ

МАКРОИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШ ФАНИГА КИРИШ. АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАЛҚИНИ

1. Макроиқтисодий таҳлил ва прогнозлаштириш фани предмети
2. Макроиқтисодий таянч тушунчалар
3. Макроиқтисодий таҳлил ва прогнозлаштиришнинг математик-статистик асослари
4. Макроиқтисодий таҳлил усулари

И.ф.д., проф. Ш.Мустафакулов

1. Макроиктисодий таҳлил ва прогнозлаштириш фани нимани ўрганади?

Курснинг мақсади – тингловчиларда иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни макроиқтисодий таҳлил қилиш ва прогнозлаштириш борасидаги билимларини шакллантириш.

Курснинг вазифалари:

- Республикадаги иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни стратегик таҳлил қилиш ва прогнозлаштириш бўйича миллий ва хорижий тажрибаларини урганиш;
- иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни таҳлил қилишдаги муаммолар ва уларни мавжуд ечимлари билан танишиш;
- Макроиқтисодий таҳлил ва прогнозлаштириш бўйича амалий кўникмалар хосил қилиш.

Макроиқтисодий таҳлил ва прогнозлаштириш – бозор иқтисодиёти шароитида ноаниқлик даражасини камайтириб, давлатнинг иқтисодиётга таъсирини самарадорлигини оширишга кўмак беради.

Макроиқтисодий сиёсат мақсадлари

- Миллий ишлаб чиқаришнинг юқори даражада бўлишини қўллаб қувватлаш ва иқтисодиётни юқори ўсиш суръатларини таъминлаш;
- Иш билан таъминланганликни юқори даражасига эришиш ва мажбурий ишсизлик даражасини камайтириш;
- Нархлар барқарорлигини қўллаб қувватлаш учун бозор иқтисодиёти қонунларига хос нарх шаклланишини таъминлаш

Макроиқтисодий вазифалар

Стратегик (пировард) мақсадлар– мамлакат фаровонлигини таъминлаш функциясига кирувчи омиллар	Тактик (оралиқ) мақсадлар – мамлакат фаровонлиги функциясига кирмайдиган омиллар
<ul style="list-style-type: none"> • Барқарор иқтисодий ўсиш; • Тўлиқ иш билан таъминланганликка эришиш; • Кафолатли ижтимоий ҳимоя тизими билан таъминлаш; • Нархларнинг барқарорлиги; • Тадбиркорлик субъектларга иқтисодий эркинликни таъминлаш; • Тўлов баланси мувозанати;	<ul style="list-style-type: none"> • Давлат бюджетини баланслаштириш; • Даврий иқтисодий тебранишлар асоратларини юмшатиш; • Миллий валюта курсини барқарорлаштириш; • Пул массаси ва фоиз ставкалари устидан назорат ўрнатиш; • ва х.к.

Макроиқтисодий сиёсат инструментлари

Бюджет-солиқ сиёсати (Фискал сиёсат)	Давлат харажатлари
	Солиқ солиш
Пул-кредит сиёсати (Монетар сиёсат)	Пул миқдорини назорат қилиш
	Фоиз ставкаларига таъсир ўтказиш
Ташқи иқтисодий сиёсат	Ташқи иқтисодий савдо сиёсати
	Валюта сиёсати
*Ижтимоий сиёсат (Даромадларни назорат қилиш сиёсати)	Нархларни назорат қилиш
	Иш хақини назорат қилиш

2. Макроиктисодий таянч тушунчалар

Макроиктисодий таҳлилда асосан **агрегат** (яъни жамлама) кўрсаткичлардан фойдаланилади. Жамлама иқтисодий кўрсаткичлар олиш учун алоҳида иқтисодий кўрсаткичларни жамлаш жараёни **агрегатлаштириш** деб аталади.

Макроиктисодиётда яхлит бирлик сифатида тавсифловчи агрегатлаштирилган катталиклар:

- ЯИМ (алоҳида фирма ишлаб чиқариши ҳажми ўрнига),
- Ялпи талаб ва Ялпи таклиф (алоҳида товарга бўлган талаб ёки таклиф ўрнига),
- Ўртача нархлар даражаси (аниқ товар нархлари ўрнига),
- Бозор фоиз ставкаси (алоҳида банк фоиз ставкаси ўрнига),
- Инфляция даражаси,
- Бандлик ва ишсизлик даражаси ва х.к.

Соф бозор иқтисодиёти шароитида “ресурслар - маҳсулотлар” ва “даромадлар – харажатлар” нинг доиравий айланиши модели (Ёпиқ иқтисодиётда)

Ҳар қандай ҳақиқат эгри. Чунки вақтнинг ўзи ҳам бир доирадир. *Фридрих Ницше*

“Ресурслар-товарлар ва хизматлар” ҳамда “даромадлар – харажатлар”нинг давлат аралашуви мавжуд иқтисодиётдаги доиравий айланиш модели (**Очиқ иқтисодиётда**)

Одамлар ўқишдан тўхтасалар, фикрлашдан ҳам тўхтайдилар. *Дени Дидро*

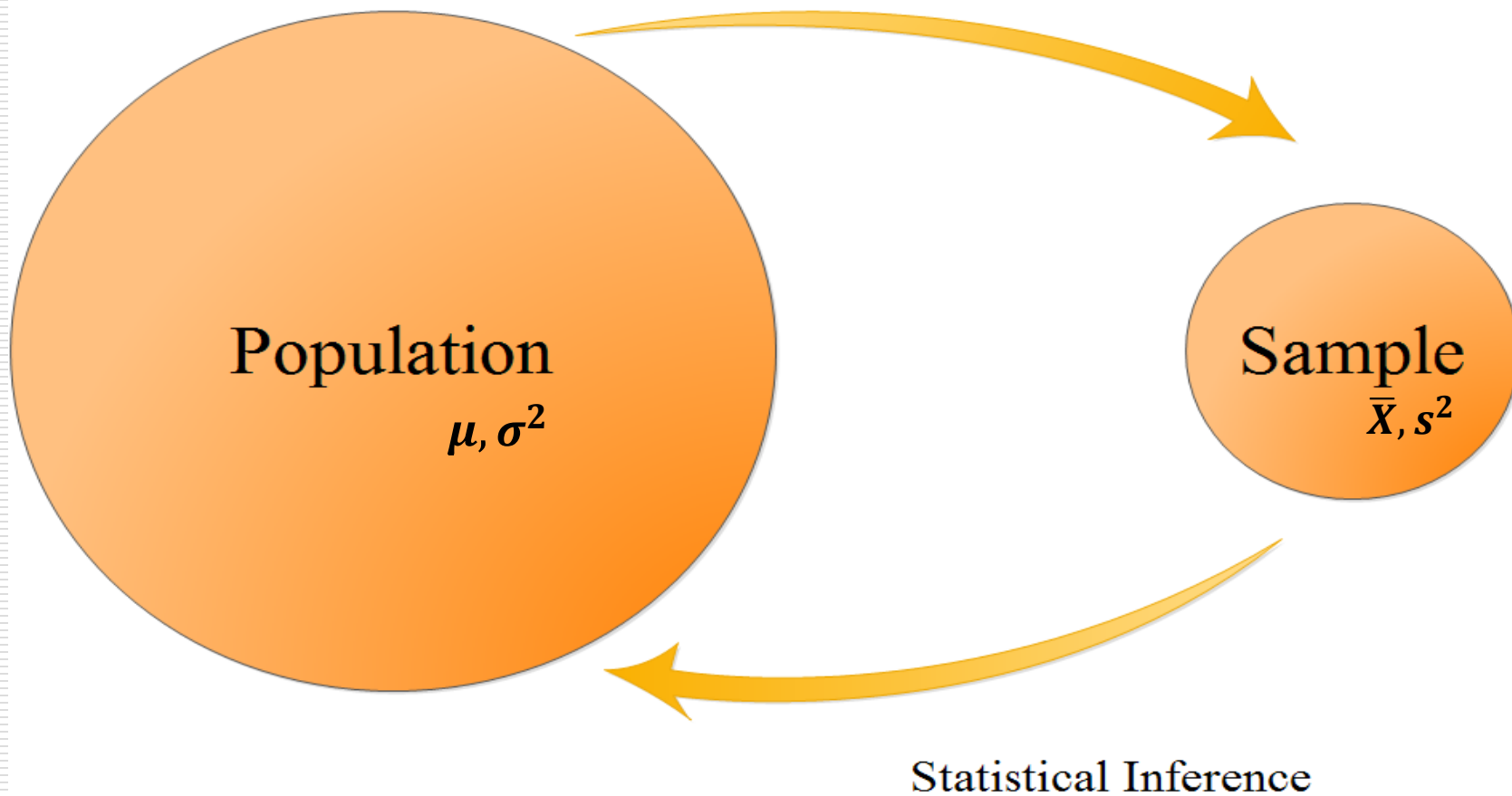
3. Макроиктисодий таҳлил ва прогнозлаштиришнинг математик-статистик асослари

Замонавий макроиктисодий урганишлар турли хил эконометрик аппаратлар ёрдамида амалга оширилади. Макроиктисодий кўрсаткичлар агрегатлаштирилган (жамланган) бўлганлиги боис, аниқ илмий услубга таянмай бў кўрсаткичлардан мустақил таҳлилда фойдаланиш катта хатоликлар ва нотўғри хулосаларга олиб келиши мумкин.

***

Барча макроиктисодий кўрсаткичлар агрегатлаштирилган бўлганлиги боис макроиктисодий таҳлилда танлама тўпلام (кузатув остидаги тўпلام) хоссалари умумий бош тўпلام (жами кузатувлар) хоссаларини тўлиқ тасвирлай олиш эҳтимоллигининг кўрсаткичига катта эътибор берилади.

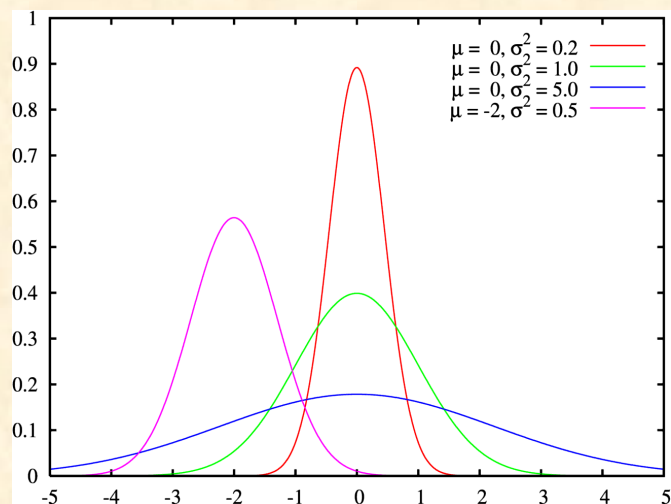
Бош тўплам ва танланма

Танлама кузатувларни таҳлил қилиш статистиканинг нормал тақсимот қонунларига таянади.

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}},$$

Эхтимоллилик кўрсаткичлари қанчалик юқори бўлса ўтказилган синов натижалари шунчалик ишончли бўлади деб қаралади.

Бу ерда μ — математик кутиш (ўртача қиймат), тақсимотнинг медиана ва модаси, σ кўрсаткичи эса — тақсимотнинг ўртача квадратик оғмаси (σ^2 — дисперсия).

Стандарт нормал тақсимот деб математик кутиш $\mu = 0$ ва стандарт оғма $\sigma = 1$ га тенг бўлган нормал тақсимотга айтилади.

Маълумотлар билан ишлаш

□ Маълумотларни бошқариш

- Data Management

□ Маълумотларни таҳлил қилиш – мавжуд маълумотлардан иқтисодий ва ноиқтисодий хулосалар қилиш

- Data Analysis

- Дастурлар *MS Excel, Stata, Eviews, R* ва ҳоказо

Умумий маълумот турлари

- Кросс-секцион
- Динамик қаторлар
- Панель
- Маълумот турига қараб, иқтисодий таҳлил фарқланади!

Кросс-секцион маълумотлар

A Cross-Sectional Data Set on Wages and Other Individual Characteristics

<i>obsno</i>	<i>wage</i>	<i>educ</i>	<i>exper</i>	<i>female</i>	<i>married</i>
1	3.10	11	2	1	0
2	3.24	12	22	1	1
3	3.00	11	2	0	0
4	6.00	8	44	0	1
5	5.30	12	7	0	1
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
525	11.56	16	5	0	1
526	3.50	14	5	1	0

Динамик қаторлар

Minimum Wage, Unemployment, and Related Data for Puerto Rico

<i>obsno</i>	<i>year</i>	<i>avgmin</i>	<i>avgcov</i>	<i>unemp</i>	<i>gnp</i>
1	1950	0.20	20.1	15.4	878.7
2	1951	0.21	20.7	16.0	925.0
3	1952	0.23	22.6	14.8	1015.9
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
37	1986	3.35	58.1	18.9	4281.6
38	1987	3.35	58.2	16.8	4496.7

Манба: Wooldridge, 2002

Панель маълумотлар

A Two-Year Panel Data Set on City Crime Statistics

<i>obsno</i>	<i>city</i>	<i>year</i>	<i>murders</i>	<i>population</i>	<i>unem</i>	<i>police</i>
1	1	1986	5	350000	8.7	440
2	1	1990	8	359200	7.2	471
3	2	1986	2	64300	5.4	75
4	2	1990	1	65100	5.5	75
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
297	149	1986	10	260700	9.6	286
298	149	1990	6	245000	9.8	334
299	150	1986	25	543000	4.3	520
300	150	1990	32	546200	5.2	493

Тасвирий статистика

■ Дисперсия ва стандарт оғма

$$s^2 = \frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{n - 1} \text{ ва } s = \sqrt{s^2}$$

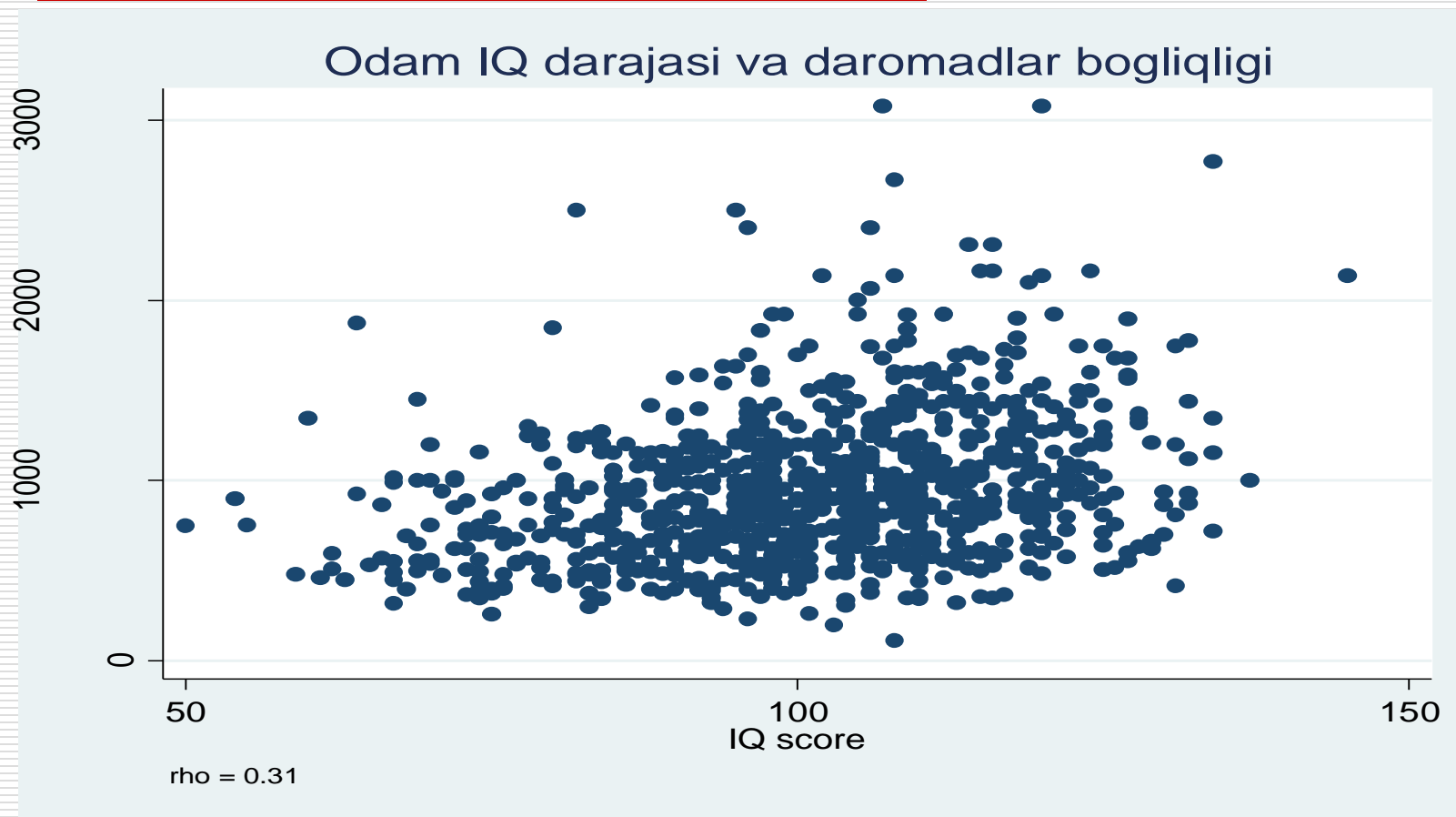
□ Ковариация

$$\text{cov}(X, Y) = \frac{\sum (X - \bar{X})(Y - \bar{Y})}{n - 1}$$

□ Корреляция коэффициенти

$$\rho = \frac{\text{cov}(X, Y)}{s_x s_y}, |\rho| \leq 1$$

Иккита ўзгарувчи X ва Y

4. Макроиктисодий таҳлил ва прогнозлаштириш усулари

Макроиктисодий урганишлар турли хил усул ва шаклларда амалга оширилади: мавхум математик таҳлилдан бошлаб психологик экспериментларгача, ва таҳлил қилиш учун суперкомпьютерлар ишлатиладиган йирик ахборот массивли лойихаларгача.

Бир жараён ёки ходисани урганиш учун турли усулда прогнозлар ва таҳлиллар ўтказилиши мумкин.

- **Муддатига кўра:**
жорий, қисқа муддатли, ўрта муддатли ва узоқ муддатли;
- **Сценарийга кўра:**
оптимистик, пессимистик, реалистик;
- **Ёндашувига кўра:**
эмпирик, илмий, технологик, ижтимоий ва х.к.

Иқтисодий ўсишнинг мазмуни

- ❖ Мамлакатда ялпи реал ишлаб чиқаришнинг ўсиши;
- ❖ Жон бошига тўғри келадиган реал даромаднинг ўсиши;
- ❖ Иқтисодиётда битта банд кишига (битта банд аҳолига) тўғри келадиган даромаднинг ўсиши

С. Кузнец
30.04.1901
09.07.1985

С.Кузнец 1971 йилда Нобель мукофотиغا сазовор бўлган. Иқтисодий ўсишнинг сабаб ва омилларини ёритиб берган.

Барча ривожланган мамлакатларга хос бўлган иқтисодий ўсишнинг олти тавсифини келтирган:

1. Жон бошига тўғри келадиган даромад ва аҳолининг юқори суръатлар билан ўсиши;
2. Ишлаб чиқариш омилларининг юқори суръатлар билан ўсиши, айниқса меҳнат омилининг;
3. Иқтисодиётнинг юқори суръатлар билан таркибий трансформацияси;
4. Жамиятнинг юқори суръатлар билан ижтимоий ва психологик трансформацияси;
5. Ривожланган давлатларнинг хориждан ташқи бозор ва арзон хом ашё ресурсларини топа олиш имконияти;
6. Иқтисодий ўсиш суръатларининг бундай натижалари билан дунё аҳолисининг учдан бир қисмининг (1/3) камраб олиниши.

Миллий
маҳсулотнинг
ўсиши

+

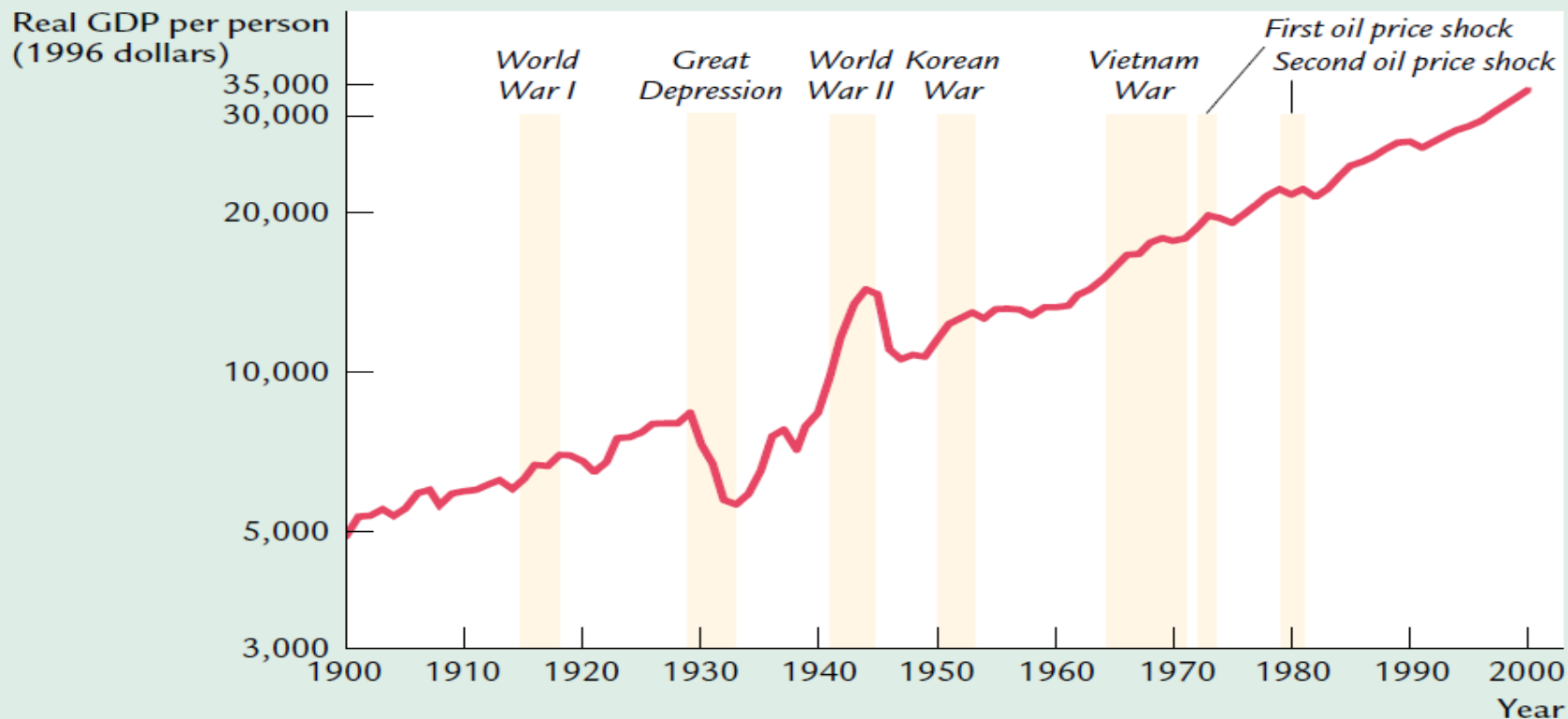
Техника
тараққиёти

+

Институционал ва
ғоявий ўзгаришлар

Иқтисодий ўсиш

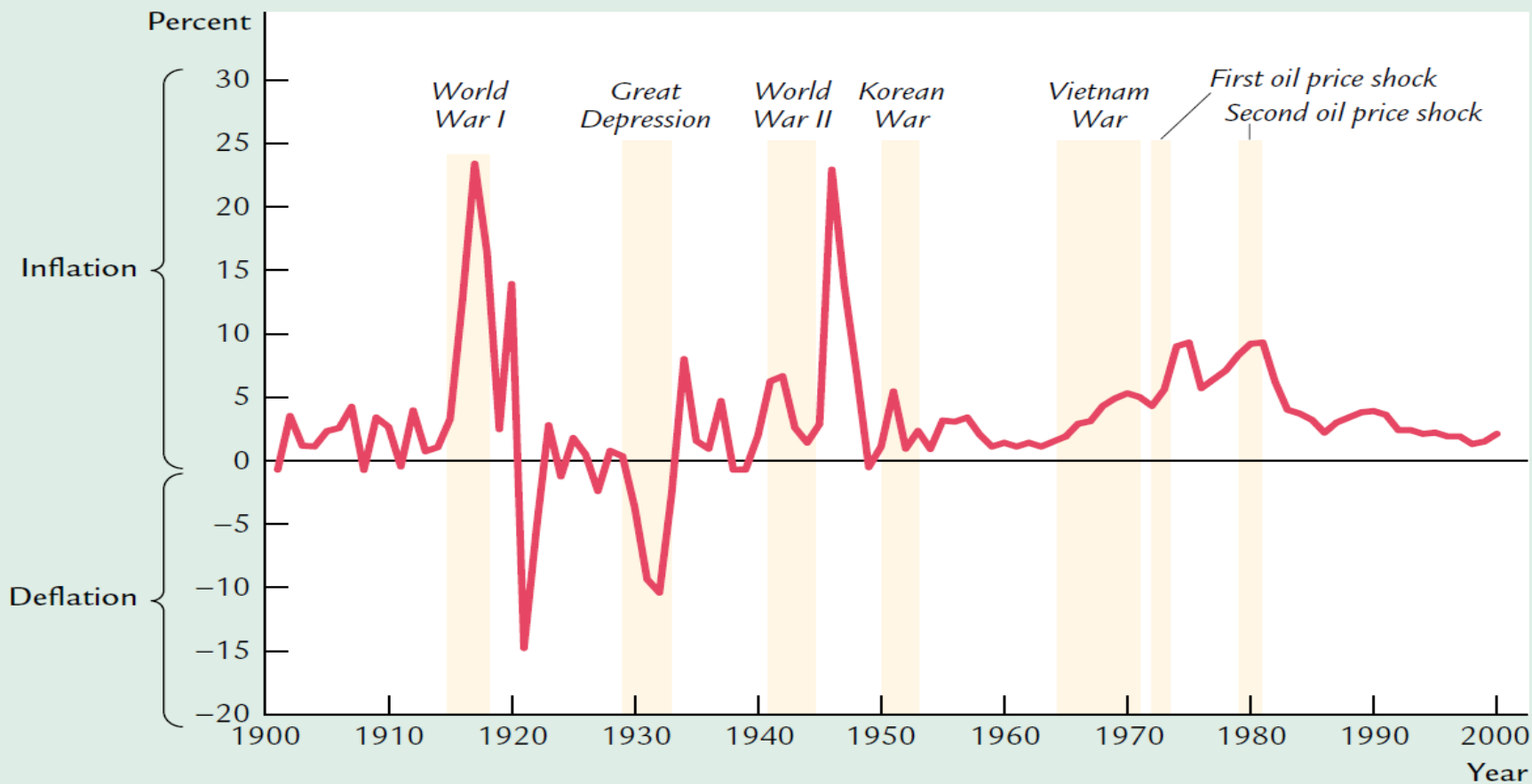
АҚШ ЯИМнинг ўзгариш динамикаси, 1900-2000 йиллар оралиғи

Real GDP per Person in the U.S. Economy

Real GDP measures the total income of everyone in the economy, and real GDP per person measures the income of the average person in the economy. This figure shows that real GDP per person tends to grow over time and that this normal growth is sometimes interrupted by periods of declining income, called recessions or depressions.

Инфляциянинг ўзгариш динамикаси, 1900-2000 йилларда

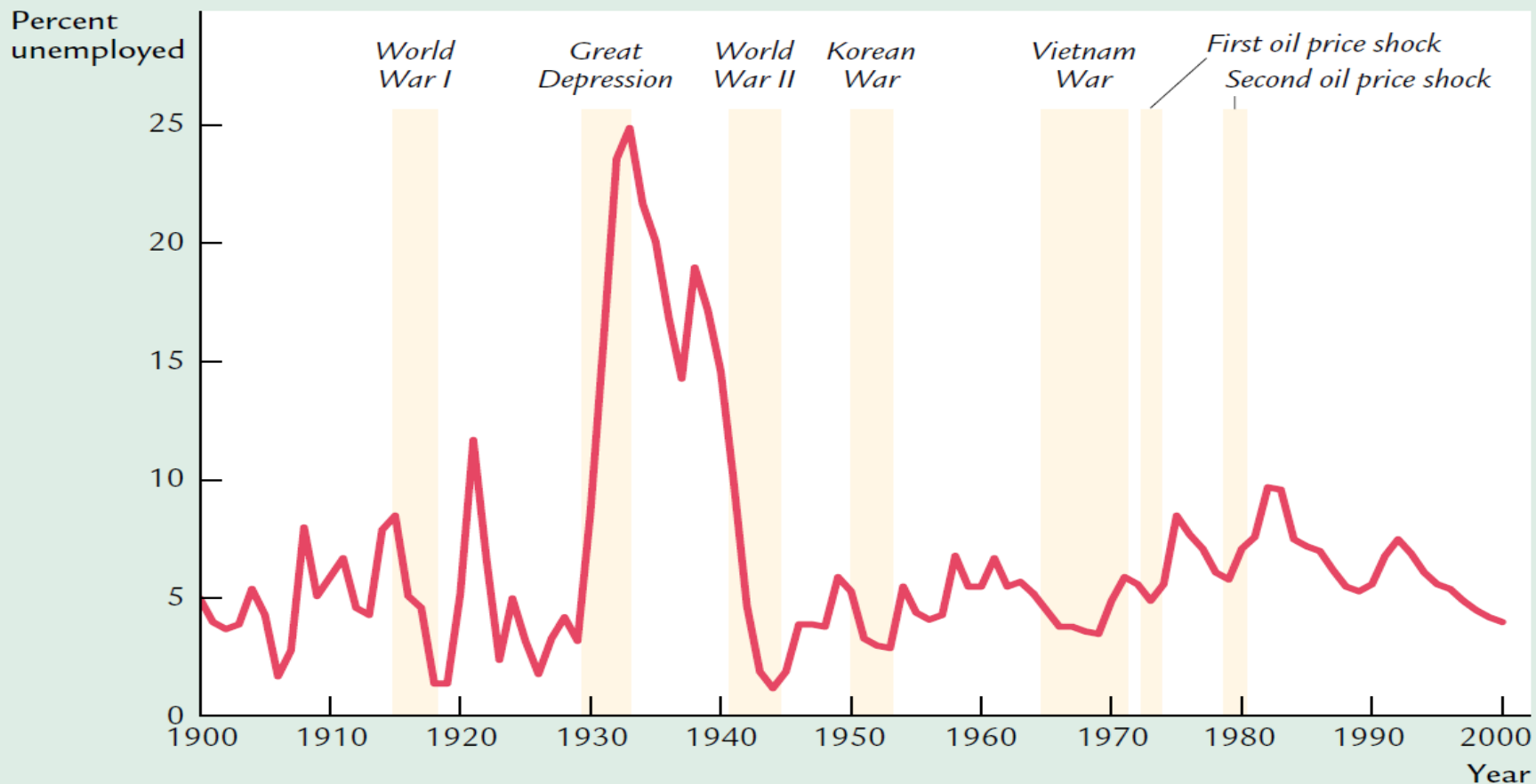

The Inflation Rate in the U.S. Economy

The inflation rate measures the percentage change in the average level of prices from the year before. When the inflation rate is above zero, prices are rising. When it is below zero, prices are falling. If the inflation rate declines but remains positive, prices are rising but at a slower rate.

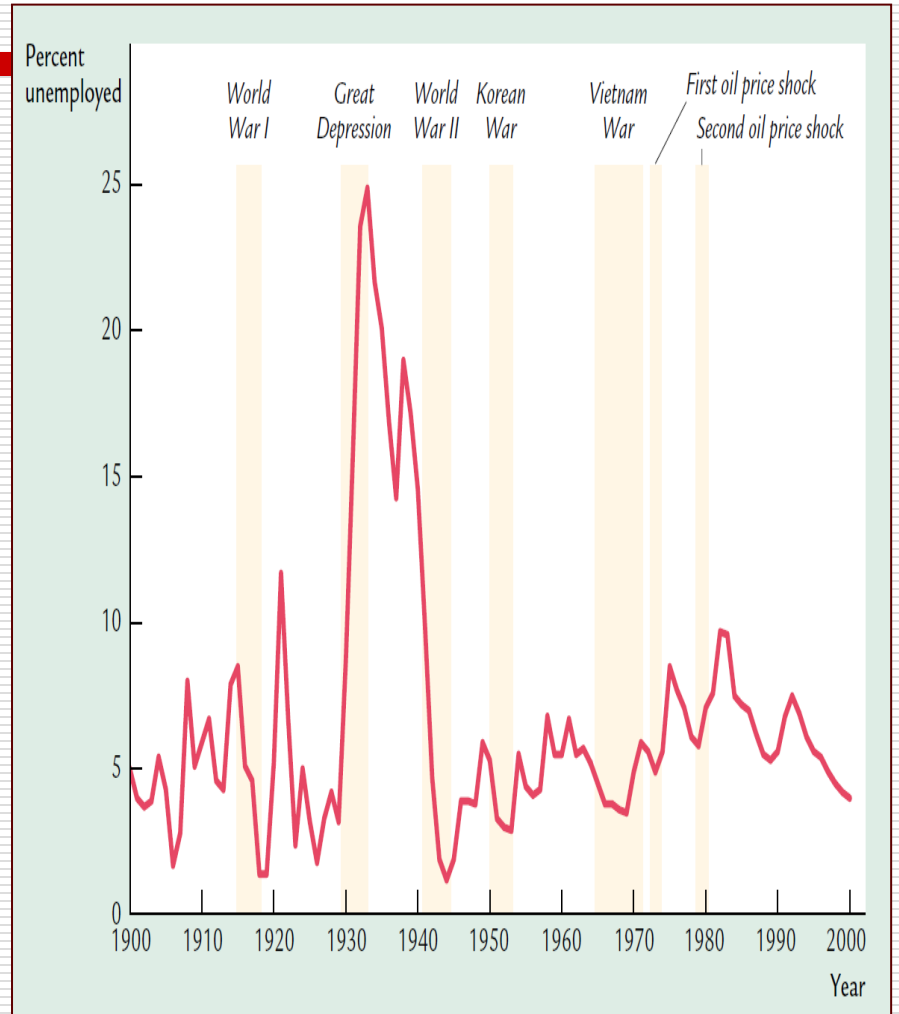
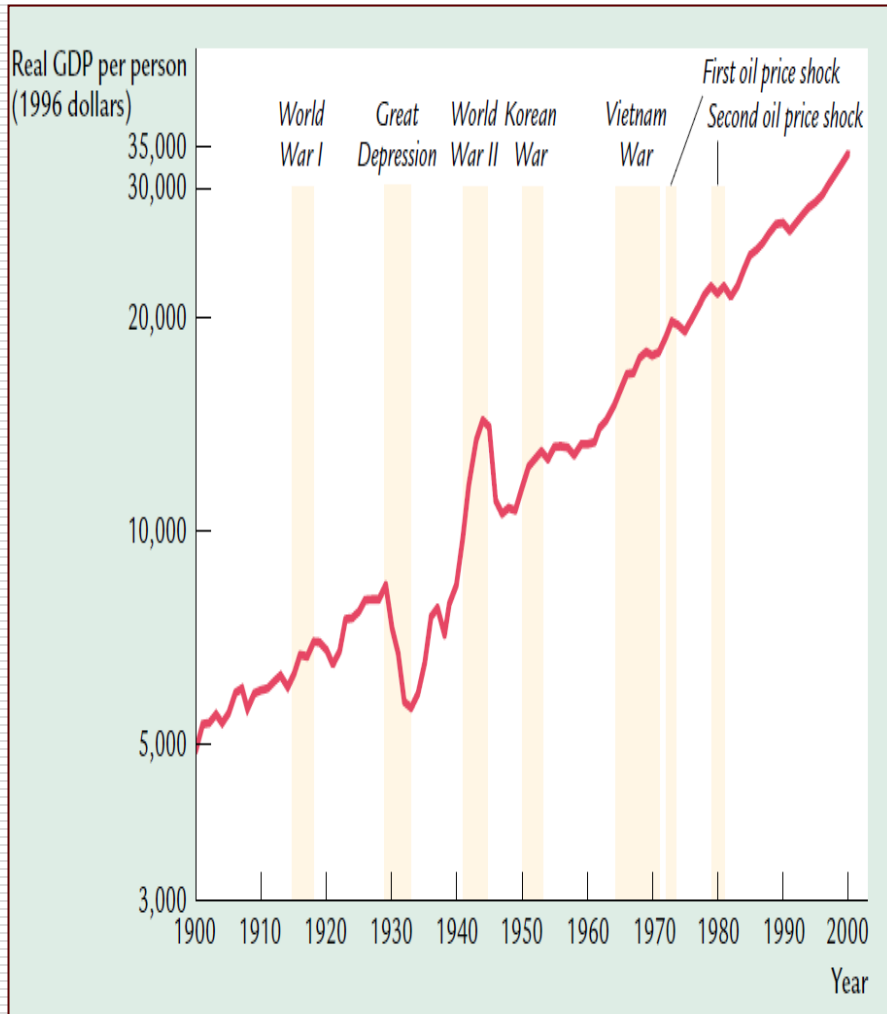
Ишсизликнинг ўзгариш динамикаси, 1900-2000 йилларда

The Unemployment Rate in the U.S. Economy

The unemployment rate measures the percentage of people in the labor force who do not have jobs. This figure shows that the economy always has some unemployment and that the amount fluctuates from year to year.

Ишсизлик ва ишлаб чиқариш ўртасидаги боғлиқлик

Даҳолик – ўргатиб ҳам, ўрганиб ҳам бўлмайдиган истеъдод маҳсули. *Иммануил Кант*